

УДК:631.115:631.151

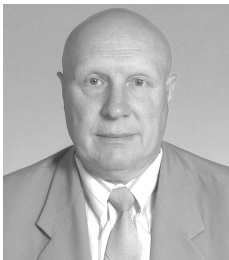

Л.Г. Шморгун,

*д.е.н., професор, професор кафедри арт-менеджменту та івент-технологій,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв,
академік Української академії наук,
вул. Лаврська, 9, м. Київ, 01015, Україна
19shmorgun51@gmail.com*

Е.Г. Дегодюк,

*д. с.-г. наук, професор,
академік Європейської академії природничих наук, Україна
degodiuk@ukr.net*

Ю.А. Атаманюк,

академік, заслужений працівник сфери послуг України

Ю.О. Махортов,

*д.е.н., професор, академік Української академії наук,
вул. Семашка, 13, м. Київ, 03142, Україна
y_mahortov@ukr.net*

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ БАСЕЙНІВ МАЛИХ РІЧОК

Анотація. Розглянуто стратегічні напрями землекористування в Україні з відновлення деградованих екосистем в басейнах малих річок, подолання монополізму у землекористуванні, розроблення, прийняття і впровадження законодавчих актів щодо проведення земельних реформ: придбання державою земельних паїв, введення ринку землі для фермерів і місцевих кооператорів, відновлення малого і середнього бізнесу після виконання відновних робіт в басейнах малих річок.

Ключові слова: земельні ресурси, управління земельними ресурсами, агрохолдинги, землекористування, оренда, земельні паї, умови продажу, деградація землі, малі річки, басейновий підхід.

Постановка проблеми. Останнім часом серед науковців, політиків і широкого загалу точаться дискусії щодо прийняття Верховною Радою Закону України про можливість відкриття ринку землі, прихильники якого вимагають швидкого вирішення проблеми продажу землі без проведення підготовчого періоду для імплементації цього Закону. Наукова спільнота і громадськість дотримуються відповідної позиції, що для формування ринку землі необхідний системний підхід з вирішенням екологічних, соціальних, законодавчих питань, надання права викупу паїв державою згідно із земельним кодексом України. Ринок землі можливий у відновлених басейнах малих річок з правом фермерам і місцевим кооперативам їх придбати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання відновлення деградованих земель в басейнах малих річок з подальшим входженням у ринок землі висвітлено у працях Е.Г. Дегодюка, С.Е. Дегодюка (1, 2). Економічні засади оптимізації землекористування в сучасних умовах викладено в роботах відомих вчених-економістів (список – за Л.Г.), необхідність проведення земельних реформ розглянуто в роботах В.Ф. Камінського (3), А.М. Малієнка (4) та ін.

Мета статті. Переконати наукову спільноту і широкий загал у необхідності системного підходу до відновлення деградованих агроландшафтів в басейнах малих річок і послідовного здійснення земельних реформ, що забезпечать прозорий ринок землі.

Виклад основного матеріалу. Питання стратегічного управління земельними ресурсами в Україні активно обговорюється в суспільстві, в урядових колах, серед політиків та науковців. Воно надзвичайно важливе, і тому до нього прикуто значну увагу. На нашу думку, правильний висновок можна отримати тільки після об'єктивного аналізу нинішнього стану довкілля землекористування.

Земельні ресурси держави належать до вирішальних чинників її існування. Найціннішою ж частиною є сільськогосподарські землі. І, звичайно ж, неоціненним національним багатством держави є її чорноземи. Україна має 26,5 млн га чорноземних ґрунтів (44% за-

гальної площі України), або близько 20% світових площ земель чорноземного типу.

Згідно із соціально-економічними нормативами для задоволення потреб людини необхідно 0,4 га сільськогосподарських угідь, зокрема ріллі 0,15 га на одного жителя. На кожного ж мешканця України припадає 0,81 га (що удвічі перевищує нормативи) і 0,64 га ріллі (в чотири рази більше від соціально-економічної норми). Звичайно ж, таким показникам можна тільки порадіти. Але коли аналізуєш стан наших земель, їх якість, охорону і збереження, то радість поступово замінює стурбованість.

Тривогу викликає, перш за все, еколого-економічна криза в аграрному землекористуванні, зменшення площ родючих ґрунтів, зниження продуктивності земель, зменшення гумусу і т.ін. Інтенсивно скорочуються площі орних земель внаслідок ерозії ґрунтів. За останні 25 років водної ерозії зазнала третина ріллі, або більше 10 млн га. Ерозивність чорноземних, найбільш родючих ґрунтів, досягла понад 40%, що обумовлено неконтрольованою їх розораністю, скороченням площі лісів і кормових угідь та інтенсифікацією землеробства. Відомо, що за розораністю землі Україна займає перше місце в світі. Так, площа ріллі у США становить 20%, в Англії – 28%, Білорусії – 34%, а в Україні – 55%. Водночас, давно доведено, що для підвищення стійкості ландшафтів до ерозії треба мати на кожний гектар ріллі, як мінімум, 1,5 – 2,0 га сільськогосподарських угідь. В Україні ж на гектар ріллі припадає лише 0,12 – 0,60 га цих угідь, що в 5–10 разів нижче екологічного нормативу. Ясно, що це проблема державної ваги, і її можна вирішити тільки на державному рівні.

Ще однією з найбільших бід є підкислення ґрунтового розчину, що пов'язано із систематичним застосуванням фізіологічно кислих мінеральних добрив і відсутністю вапнування. Площі земель з кислотою реакцією перевищують 10 млн га, або третину оброблюваних площ. Засолені і солонцюваті ґрунти займають близько 4 млн га, вони теж потребують хімічної меліорації. За 20 років площа перезволожених земель зросла на 1 млн га.

Глобальною проблемою нині є й постійне зменшення вмісту гумусу, який відіграє провідну роль у формуванні родючості ґрунтів. Проте, ґрунти помітно страждають ще й через хімічне забруднення – від некомпетентного внесення мінеральних добрив і пестицидів. Щорічно через антропогенний вплив на ґрунти (хімізація, будівництво міст, доріг, промислових об'єктів, сміттєзвалищ, розвиток кар'єрів) втрачаються десятки тисяч гектарів сільськогосподарських угідь.

Крім того, в Україні різко порушено співвідношення площі ріллі до луків (пасовищ) і лісу, яке становить 1,0:0,2:0,3, а за нормативом 1,0:1,6:3,1. Це посилює деградаційні процеси земельного покриття, знижує продуктивність природних біо- і штучних агроценозів, погіршує якість поверхневих і підґрунтових вод, порушує продукування кисню і регулювання діоксиду вуглецю.

Отже, деградаційні перетворення і опустелювання наземних екосистем в нашій державі мають глобальний, але зворотний процес, якщо суспільство прикладе адекватні зусилля щодо руйнівних на-

слідків недолугого господарювання. Йдеться про системний підхід до відтворення деградованих земель, з прийняттям басейну малої річки за основну таксономічну одиницю будь-якого ландшафту. У нас є близько 63 тис. деградованих водотоків малих річок. Помилково їх відносять до струмків, тоді як до їх басейнів входить основна площа сільськогосподарських угідь. Науково обгрунтована паспортизація басейнів річок, сучасне агрогрунтове обстеження, проведення агро-, хім-, біо- і фітомеліорацій в басейнах малих річок оптимально наблизить співвідношення рілля-луки, пасовища-ліс і відновить рівновагу між ріллею і сільськогосподарськими угіддями. У процесі відновних робіт необхідне введення контурно-меліоративного територіального устрою з виділенням технологічних груп – I-плакорні (рівнинні) землі для проведення польових і кормових сівозмін; II – слабкоерозовані схили із зосередженням в них культур суцільного посіву; III – група сильноерозованих земель, що потребують постійного залуження і заліснення.

Басейновий принцип згодом вплине і на проведення адміністративних реформ. Громади гуртуватимуться в об'єднання, повіти, райони, області і краї в басейнах малих, середніх і великих річок, що спонукає колективну відповідальність за екологію живих водних артерій, адже від їхнього стану залежить наше здоров'я і добробут.

І тільки після природного і соціального оздоровлення суспільства може йти мова про ринок землі. Така перспектива екологічних перетворень в нашій державі буде за прийняття Верховною Радою розроблених з нашою участю базового Закону України «Про відновлення басейнів малих річок» та супутніх законів про паспортизацію, земельні відносини і поширення природного біорізноманіття. Проекти законів підтримали науковці і широкий загал. Отже, здійснюємо реформи поступово, крок за кроком, починаючи з оздоровлення природи і суспільства.

Будь-який поспіх призведе до помилок і хибних дій, на виправлення яких потім піде багато зусиль і коштів. Адже для ефективного втілення проектів продані до відновлення землі доведеться знову викупляти. Враховуючи масштабність екологічних перетворень, без порушення базису ерозії в процесі оздоровлення русел річок і самовідновлення біогеоценозів, землекористування на ближчу і віддалену перспективу можна здійснювати лише на державному рівні.

Тобто, земля має бути у власності держави. Це аксіома. Продавати землю може кожен власник земельного паю. Це його конституційне право. А купити землю може тільки держава в особі майбутнього Державного іпотечного земельного банку. Надалі ж держава, через продумані конкурси, надаватиме землю в оренду тим аграріям, фермерам, які зарекомендували себе в аграрному виробництві, виконували умови договору оренди, піклувалися про підвищення продуктивності земель, впроваджували високу культуру землеробства, сприятимуть природовідновним роботам та вестимуть науково обгрунтоване і екологічно врівноважене землеробство.

У договорах, звичайно ж, буде пункт, згідно з яким банк матиме право будь-коли розірвати договір з орендарем, який ігнорує і не виконує договірні зобов'язання, шкодить природі. Інспектори земель-

ного банку зможуть успішно і об'єктивно контролювати дотримання умов договору оренди орендарем і приймати відповідні рішення.

Таким має бути стратегічний курс землекористування в Україні, тільки такий порядок дій приведе до бажаного результату і збереже для прийдешніх поколінь наш безцінний національний скарб – найродючіші всесвітньо відомі українські чорноземи.

Важливе стратегічне питання в землекористуванні – відносини з вітчизняними й іноземними корпораціями (агрохолдингами), що орендують близько 9 млн га наших земель. Вони зацікавлені у придбанні паїв селян для тривалого використання. Варто визнати, що завдяки потужним агрохолдингам Україна стала лідером експорту зернових культур. В 2015 р. частка експорту становила 64%, реалізували зернової продукції і соняшнику на 5 млн т більше, ніж у попередньому році, але Україна через цінову політику недоотримала близько 3 млрд дол. США [5]. Інший аспект господарювання – екологічний і соціальний. Адже агрохолдинги спеціалізуються на вирощуванні експортоорієнтованих сільськогосподарських культур, що виснажують природні ресурси поряд із сировинною експлуатацією аграрного сектора. А це знижує частку готових продуктів харчування. Соціальною проблемою є скорочення робочих місць – оснащена сучасною технікою команда 50 механізаторів може впорати за сезон 15–18 тис. га. Недобросовісна конкуренція за оренду землі розоряє середній і малий бізнес, що є основою середнього класу й індикатором добробуту будь-якої держави.

Великий капітал в останнє десятиліття особливо інтенсивно розоряє і поглинає фермерські господарства, які мали б відродити благополуччя нашої держави. Із зменшенням роздрібного товарообороту вартість основних засобів останнім часом знизилась з 7,6 до 2,8%, а надходження іноземних інвестицій майже удвічі – з 2,1 до 1,2% [5]. Процес монополізації землі забирає в хлібороба останню надію – права на власну землю, де він проживає. І знову, як за Т.Г. Шевченком – живемо на своїй, але чужій землі. Колізії вітчизняного і міжнародного права віддають нашу землю в тривалу оренду. І саме могутні агрохолдинги перешкоджатимуть відновленню басейнів малих річок, адже на 100% там орендовані ними паї, бо іншої землі у нас немає. Агресивна агрохолдингізація сільського господарства України, якщо її не зупинити, спричинятиме і далі знищення українського села через ліквідацію малого і середнього бізнесу. Тому уряду України треба негайно розробити низку законодавчих актів, де передбачити неможливість придбання нашої землі агрохолдингами, і, можливо, скорочення термінів або припинення дії договору оренди розпайованої землі.

Тому споживацьке ставлення до землі – «купи-продай» – не тільки шкідливе, а й злочинне, бо породить небаченого розмаху корупцію, лиходійства, збіднення природи і суспільства. Тільки послідовний і виважений системний підхід до земельних відносин, які у всі часи були найболючішими і найскладнішими, забезпечить успіх у проведенні ефективних земельних реформ. Тож спочатку вилікуємо нашу хвору землю, допоможемо середньому бізнесу, розробимо і приймемо відповідні закони і запровадимо земельні реформи в інтересах сільських громад, згуртованих навколо басейнів малих річок.

Викуп паїв державою, продаж сільськогосподарських земель фермерам і місцевим кооперативам, самоорганізація аграрних спілок і кооперативів – ось той напрямок, який виведе Україну на серединний шлях, де пануватимуть добробут і злагода українського народу у Чесній Україні.

Висновки

1. Визначено український курс землекористування в аспекті земельних відносин і сформовано запит щодо необхідності відкриття в Україні ринку землі.

2. Визначено передчасним перетворення землі в товар у зв'язку з суцільною деградацією природних біоценозів і агроландшафтів та необхідністю проведення відновлення басейнів малих річок, де невчасна власність на землю стане бар'єром для проведення меліоративних робіт.

3. Визначено, що у користуванні сучасних агрохолдингів знаходиться більше 50% земель, що послідовно зменшує частку малого і середнього бізнесу і стане помітним гальмом у проведенні земельних реформ та рекреаційних робіт в басейнах малих річок.

4. Визначено доцільність адміністративних реформ за басейновим принципом з утворенням громад, повітів, районів, областей і країв за розмірами басейнів річок.

5. Рекомендовано розробити і прийняти низку законів України щодо земельних відносин з наступним відкриттям у відновлених басейнах малих річок ринку землі для фермерських господарств і місцевих кооперативів-землевласників з поступовим звуженням і припиненням орендних відносин з великими вітчизняними і іноземними агрохолдингами, згідно з аграрним законодавством.

Список використаних джерел

1. Дегодюк Е.Г. Еколого-техногенна безпека України / Е.Г. Дегодюк, С.Е. Дегодюк. Київ: ЕКМО. – 306 с.

2. Дегодюк Е.Г. Басейновий підхід до оптимізації агроландшафтів / Е.Г. Дегодюк, С.Е. Дегодюк // Наукові основи ефективного розвитку землеробства в агроландшафтах України. За ред. В.Ф. Камінського. Київ: ННЦ «ІЗ НААН», 2015. – с. 30–49.

3. Камінський В.Ф. Землеробство ХХІ століття – проблеми та шляхи вирішення / В.Ф. Камінський, Я.М. Гадзало, В.Ф. Сайко, М.С. Корнійчук. Київ: Едельвейс, 2015. – 272 с.

4. Малієнко А.М. Аграрна реформа і політика в Україні: альтернативні погляди / А.М. Малієнко, В.П. Ярмоленко. Київ: Ніглава, 2017. – 166 с.

5. Ходаківська О.В. Агрохолдинги України – аграрна політика та виклики майбутньому / О.В. Ходаківська, О.М. Могильний // Економіка АПК №6, 2017. – с. 33-40.

Леонид Григорьевич Шморгун,

*д.э.н., профессор, профессор кафедры арт-менеджмента и ивент-технологий, Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств, академик Украинской академии наук, ул. Лаврская, 9, г. Киев, 01015, Украина
19shmorgun51@gmail.com*

Эдуард Григорьевич Дегодюк,

*д. с.-х. наук, профессор, академик Европейской академии естественных наук, Украина
degodiuk@ukr.net*

Юлий Андреевич Атаманюк,

академик, заслуженный работник сферы услуг Украины

Юрий Алексеевич Махортов,

*д.э.н., профессор, академик Украинской академии наук, ул. Семашко, 13, г. Киев, 03142, Украина
y_mahortov@ukr.net*

Стратегическое управление земельными ресурсами в Украине в контексте экологического восстановления бассейнов малых рек

Аннотация. Рассмотрены стратегические направления землепользования в Украине, восстановление деградированных экосистем в бассейнах малых рек, преодоление монополизма в землепользовании, разработка, принятие и внедрение законодательных актов относительно земельных реформ: приобретение государством земельных паев и введение рынка земли для фермеров и местных кооператоров, возобновление малого и среднего бизнеса после проведения восстановительных работ в бассейнах малых рек.

Ключевые слова: земельные ресурсы, управление земельными ресурсами, агрохолдинги, землепользование, аренда, земельные паи, условия продажи, деградация земли, малые реки, бассейновый подход.

Leonid Shmorgun

*Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Art Management and Event Technologies, National Academy of Culture and Arts, academician of the Ukrainian Academy of Sciences
st. Lavrska, 9, Kyiv 01015, Ukraine
19shmorgun51@gmail.com*

Edward Degodiuk

*d. s.-g. Sciences, professor, academician of the European Academy of Natural Sciences,
degodiuk@ukr.net*

Julius Atamanyuk

Academician, Honored Worker of the Services of Ukraine

Yuri Mahortov

*Doctor of Economics, Professor, Academician of the Ukrainian Academy of Sciences,
street Semashka, 13, Kyiv, 03142, Ukraine
y_mahortov@ukr.net*

Strategic management of land resources in Ukraine in the context of environmental recovery of small recreation basins

Abstract. The strategic directions of land use in Ukraine are considered through restoration of degraded ecosystems in the basins of small rivers, overcoming monopoly in land use, drafting, adoption and implementation of legislative acts on land reform in order to purchase land shares by the state and introducing a land market for farmers and local cooperatives for restoration purposes. small and medium-sized businesses after carrying out reconstruction works in the basins of small rivers.

Key words: *land resources, land management, agroholdings, land use, lease, land shares, terms of sale, land degradation, small rivers, basin approach.*